

Oponentský posudek disertační práce

Radka Těšínská Lomičková: *Znaková řeč v cisterciáckých a benediktinských kláštorech ve středověku*

Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění
vedoucí práce: prof. PhDr. Jiří Kuthan, DrSc. Dr.h.c.

„Je třeba, aby se každý učil znaky, kterými mlčí, jakoby mluvil, protože až se připojí ke konventu, bude mu povoleno mluvit velmi zřídka. A jsou takové místnosti v klauzuře, ve kterých je pevně od našich předků trváno a určeno, aby bylo zachovááno neustálé silentium, tj. kostel, dormitář, refektář a řádová kuchyně. V těchto jednotlivých /místech/ jak ve dne, tak v noci, jestliže se promluví byť jediné slovo, když to někdo uslyší, sám od sebe žádá odpuštění.“ Tato citace opata Viléma z Hirsau v kapitole *O silenciu a místech, v jakých má být ticho zachovááno*, kterou autorka uvádí ve své práci, se velmi výstižně promítá do obsahu zde předložené disertace. Předmětem disertační práce Radky Těšínské Lomičkové je výzkum a zhodnocení znakové řeči jak v benediktinských, tak primárně v cisterciáckých středověkých kláštorech.

Radka Těšínská Lomičková zde prezentuje svůj dosavadní výzkum soustředěný na poznání jedné velmi podstatné, byť odbornou literaturou poměrně opomíjené, složky klášterního života ve středověku. Na základě zvoleného tématu rozkrývá velmi zajímavou polohu života řeholníků – benediktinů a cisterciáků a prostřednictvím katalogů znakové řeči poukazuje na způsob jejich života za zdmi kláštera i mimo něj. O benediktinském či cisterciáckém řádu byla v rámci odborné literatury sepsána řada studií, ať už teologických, historických, literárních či uměnovědných. Téma, o němž pojednává tato disertační práce, však doposud systematicky zhodnoceno nebylo.

Badatelka stála jistě před velmi obtížným úkolem vyrovnat se jak s již důkladněji probádanými prameny benediktinských katalogů znakové řeči, tak stanovit vlastní mantinely svého vědeckého zaměření soustředěného především na katalogy znakové řeči cisterciácké řehole. Z předloženého textu je evidentní, že se autorka velmi dobře orientuje v dochovaných pramenech, které navíc dokáže velmi poutavě a čtivě interpretovat. Znalost a schopnost prezentovat dochované prameny, jejich následná konfrontace se zásadní odbornou literaturou je ve výsledku vynikajícím odrazem vědeckého úsilí a dokladem vysoké erudovanosti autorky této disertace.

Přestože je v práci pozornost soustředěna rovněž na české prostředí (mimo jiné cisterciácký klášter ve Vyšším Brodě a zde užívaný katalog znakové řeči), v celkovém charakteru a obsahu se předložená práce svým tématem i zaměřením sune spíše k poli „celoevropskému“ a v tomto smyslu je prací vysoce aktuální.

V úvodních kapitolách se zamýšlí vůbec nad smyslem znakové řeči v souvislosti s požadavkem řeholního života, čímž je *silentium*. Cituje zde církevní autority, hovořící jak o tichu vnějším, tak především tichu vnitřním ve spojitosti hledání cesty k Bohu. Ticho bylo pokládáno za jednu z hlavních mnišských ctností, a proto znaková řeč jako jedna z mnišských tradic je i nadále považována za důležitou součást mnišství.

Hlavním předmětem zájmu jsou katalogy znakové řeči, které vznikaly jako příručky pro novice. Autorka práce představila rozčlenění katalogů do určitých skupin. Badatelka připomíná, že hlavní vlna zájmu o znakovou řeč vrcholila v průběhu 11. a 12. století. Další důležitou fází a zájem o opisy katalogů je období 15. století, kdy opětovně docházelo ke snahám o reformu řádu a s tím spojeným striktním požadavkům o dodržování ticha. I když cisterciácké katalogy nejsou členěny do přehledných skupin, tak jak je tomu u katalogů clunyjského typu, autorka se snažila o systematické zhodnocení i těchto cisterciáckých pramenů. Součástí práce jsou velmi precizně zpracované přílohy, které dokládají, jakou „mravenčí“ práci musela autorka tohoto textu podstoupit, aby systematicky porovnála a adekvátně zhodnotila všechny sledované prameny. Znakovou řeč dává do spojitosti nejen s benediktiny a cisterciáky, ale rovněž s ostatními řeholemi, včetně těch ženských, jako jsou například brigity.

Zamýšlí se nad tím, do jaké míry bylo v klášteře i mimo něj nutné znakovat. Přestože v nařízeních bylo stanoveno, že znakování má být užito výhradně pro nejnutnější příležitosti, autorka několikrát dokládá, že tomu tak nebylo. Výzkumem došla k závěru, že systém znakové řeči byl velmi propracovaný a „slovní zásoba“ byla velmi bohatá, dokonce i v případě užívání sloves, o nichž dříve badatelé soudili, že byly užívány pouze v omezené míře. Slovesa spojená s činnostmi mnichů umožňují definovat jednotlivé prostory v klášteře, kde se jednotlivá slova používala. Uvádí zde několik skupin znaků, vztahujících se jednak na místo, kde byly užívány v souvislosti s požadavkem dodržování absolutního ticha, kam patřil zejména kostel, hovorna, křížová chodba, kapitulní síň, dormitář, refektář, infirmárium. Zmiňuje zde skupiny znaků, které byly užívány pro jídlo, nápoje, jednotlivé osoby, liturgii, oděv, lůžkoviny a rovněž osobní a pracovní věci. Zajímavé jsou rovněž termíny určené pro jednotlivé části architektonického prostoru kláštera. Tyto užívané „znaky“ pomáhají odkrýt „skrytou“ každodennost klášterního života mnichů. Je evidentní, že bohatá znaková zásoba,

kteřou katalogy předkládají, nesloužila jen ke sdělení krátkých jednoduchých zpráv. Jak sama autorka konstatuje, znaková řeč mohla fungovat velmi snadno jako paralelní forma komunikace. Výhodou bylo, že navenek panovalo stále ticho – *silentium*. Dále podotýká, že znaky obsažené v katalogích nezahrnují všechny znaky, které byly v kláštěrech používány. Autorka ve své práci obeamňuje čtenáře nejen se smyslem, ale i principem znakové řeči; vysvětluje, jak se jednotlivé znaky tvoří pomocí postavení prstů, dlaní, atd. Svým výzkumem dokládá, že systém znakové řeči v kontextu dodržování ticha byl velmi sofistikovaný.

S požadavkem dodržování absolutního ticha, k čemuž měla znaková řeč napomáhat, se přirozeně objevovaly tendence k porušování těchto zásad ze strany řeholníků. Trestáno bylo nejen nedodržování ticha, ale rovněž zneužívání znaků. Užívání znaků mělo být použito jen v nejnřtnějších případech, řeholníkům bylo zakázáno bavit se pomocí znaků o nedůstojných a zbytečných záležitostech – právě tyto situace prameny velmi často dokládají a některé dokonce varují, jako například *pozemské a posmrtné tresty za porušování silencia a zneužívání znaků. Nejen porušování ticha, ale rovněž nadměrné užívání znaků bylo hříchem. Hrozné tresty čekaly mimo jiné i na mnichy hřešící pomocí prstů kvůli množství nadbytečných znaků, kterými zprostředkovávali žertovné a pošetilé /záležitosti/, budou prsty onoho nedbalého stahovány z kůže nebo prudkými ranami otřásány*. Přestože se snažilo předejít nařizenými využívat jen nejnřtnější znaky v nejnřtnějších chvílích, aby bylo zachováno ticho, a různými opatřeními se snažilo předejít zneužití znakové řeči, i tak, jak autorka dokládá, se ze znakové řeči vyvinul velmi sofistikovaný systém hovorů, což je doloženo i přes regionální odlišnosti v pojmenování právě dochovanými katalogy.

Součástí vědeckého výzkumu byla i bezprostřední zkušenost autorky při svém pobytu v kláštěře trapistek ve Fille-Dieu a jak sama upozorňuje, bez bezprostředního kontaktu s tím, jakým způsobem se znakové řeči učít, by nebyla schopna pochopit to, co je zaznamenáno v katalogích znaků. Tato skutečnost opět reflektuje současné limity poznání středověké kultury. Přesto lze konstatovat, že se tato práce svým dílem zasloužila o nový poznatek a přínos nejen na poli středověké historie.

Předloženou disertační práci proto vřele doporučuji k obhajobě i k následnému publikování.

V Praze dne 29. 7. 2014

PhDr. Markéta Jarošová, Ph.D.